

BUAZİZİ'NİN YAKTIĞI ATEŞ: 21. YÜZYIL BAŞINDA ARAP İSYANLARI

Birol BAŞKAN*

Özet

2011 yılına damgasını vuran Arap halk devrimleri / isyanları şimdiye kadar üç liderin devrilmesine, diğerlerinin saltanatlarının ise ciddi bir şekilde sarsılmasına yol açtı. Şu ana kadar ki gelişmelerle alakalı olarak bu makale iki genelleme yapmaktadır. Birincisi, Arap halk devrimleri / isyanları sadece bir grup Arap ülkesinde rejimleri sarsacak boyuta ulaştı. Diğerlerinde ya hiç hareketlenme olmadı, ya da protestolar büyümeden durdurulabildi. İkincisi, halk isyanlarının rejim için ciddi boyutlara ulaştığı ülkelerde ise, isyanların neticesi ülkeden ülkeye farklılık gösterdi. Bazı ülkelerde isyanlar iç savaşa dönüşürken, diğerlerinde ise isyanlar güç kullanılarak bastırıldı. Bu makalenin amacı Arap ülkelerinde arasında gözlemlenen bu farklılıkların sebeplerini ortaya koymaktır. Makale genel olarak halk devrimleri ve isyanlarının sebebini çarpık ve eşitsiz iktisadi büyüme olarak belirlerken, bazı ülkelerde isyanların olmamasını ise bu ülkelerde rejimlerin sahip olduğu hazır finansal kaynaklarla açıklıyor. Protestoların farklı neticesini ise söz konusu rejimlerin uluslararası ilişkileri belirlediği iddia edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Arap Devrim ve İsyancıları, Çarpık Ekonomik Gelişme, Uluslararası Bağlantılar, Şüliğin Yükseliği, Suudi-İran Rekabeti

THE FIRE LIT BY BUAZİZİ: ARAB REBELLIONS IN THE BEGINNING OF THE 21st CENTURY

Abstract

Arab revolutions/rebellions of 2011 have so far toppled down three long-lasting dictators and shaken some others. This article makes two generalizations about the hitherto developments. First, Arab revolutions/rebellions, powerful enough to topple down or shake the regimes, broke out only in some Arab countries, not in all. In others, protests either did not break out at all or could be suppressed or halted before they went out of control. Second, in those countries where rebellions have seriously shaken

---

* Georgetown University, School of Foreign Service-Katar, Doha.
Akademik ORTA DOĞU, Cilt 6, Sayı 1, 2011

the regimes, the outcomes have varied from country to country. In some countries rebellions turned into civil wars while in others they have been brutally suppressed. The objective of this paper is to explain these variations observed across the Arab countries. The paper explains why the revolutions / rebellions broke out in the first place by pointing out the skewed and unequal economic development process in the Arab world. It then argues that some countries could avoid the revolutions/rebellions simply because they had readily available financial means to quite the protestors. In explaining the variation in outcomes, the paper points out the importance of international relations the country concerned has.

Keywords: Arab Spring, Arab Revolutions and Rebellions, Skewed Economic Development, International Alliances, Shia Revival, Saudi-Iran Competition

Giriş

Öz babasını üç yaşında kaybetti. On yaşında pazarda meyve-sebze satmaya başladı. Üvey babasının sağlık sorunları vardı ve düzenli bir işi yoktu. Eğitimini on dokuz yaşında bıraktı ve kendisinden küçük beş kardeşini okutabilmek için kendini tamamen pazarcılığa verdi. Yirmi altı yaşına kadar hergün ahşap arabasını meyve ve sebze ile doldurup, iki kilometrelik yolu yürüyerek pazara gitti. Neredeyse hergün polis tarafından taciz edildi. Bazen meyve ve sebzelerine el konuldu. Bazen izinsiz satış yaptığı için ceza kesildi. En son yaklaşık iki aylık kazancına denk bir ceza almıştı. 2010 yılının 17 Aralık gününde ise olan olaylar sabrının sınırlarını zorladı. Bir kadın polis pazara giderken onu durdurdu ve meyve ve sebzelerini teslim etmesini istedi. Reddedince, polis kadın tarafından sokak ortasında tokatlandı. Görevliler tarafından bütün ürünlerine el konuldu. Hakkını aramak için belediye binasına gitti ve bir yetkili ile görüşmek istedi. Görüşme talebi reddedildi.

Muhammed Buazizi bütün bunları kaldıramadı ve sokağa çıkıp kendini ateşe verdi. Bütün vücudu yanmış bir halde hastaneye kaldırıldı. Aynı gün Buazizi'nin annesi Mannubiya Buazizi ve sevenleri belediye binasının önünde protesto gösterisi yaptı. Yaşlı annenin gösterisini kaydeden Buazizi'nin iki akrabası, Ruşdi Horşani ve Ali Buazizi, videoyu internete koydular. Videoyu Facebook'ta bulan Al Jazeera'nın Arapça kanalı videoyu aynı akşam yayınladı. Buazizi'nin memleketi Sidi Buzid'de daha ilk gün başlayan protestolar, ilk önce Sidi Buzidlilerin katılımı ile büyüdü, ve videonun yayılması ile bütün ülkeye sıçradı. Ülkenin Cumhurbaşkanı Zeynelabidin Bin Ali, protestoları yatıştırma umuduyla, Buazizi'yi 28 Aralık'ta ziyaret etti, ailesini sarayında ağırladı ve Buazizi'yi kurtarmak için gerekirse Fransa'ya tedaviye göndermeyi vaat etti. Sonraki gelişmeler herşey için çok geç kalındığını kanıtladı. Muhammed Buazizi 4 Ocak 2011 tarihinde hastanede hayata gözlerini yumduğunda Tunus'un isyan ateşini söndürülemeyecek şekilde yakmıştı. Bin

Ali, Buazizi'nin ölümünden tam on gün sonra, 14 Ocak'ta istifa konuşmasını yaptı ve ülkeden kaçtı.¹

Tunus'un isyan ateşi kısa zaman içinde Mısır'a sıçradı. Bin Ali'nin istifasından hemen sonra, Mısır'da da kendini yakma vakaları görüldü. Nihayetinde 25 Ocak'ta binlerce Mısırlı Kahire merkezinde Tahrir meydanını doldurdu ve Mübarek'in gitmesini istedi. Benzer protestolar Mısır'ın diğer şehirlerinde de düzenlendi. Takip eden iki hafta içinde Mübarek'in attığı adımların hiçbirisi protestocuları ikna etmeye yetmedi. 11 Şubat 2011 tarihinde Hüsnü Mübarek Cumhurbaşkanlığı görevinden istifa ettiğini ve görevi orduya teslim ettiğini açıkladı.²

Arap dünyasının bu en önemli ülkesinin 30 yıl iktidarda kalabilmiş liderinin bir halk hareketi ile devrilmesinin ardından rejim karşıtı protesto gösterileri neredeyse bütün Arap dünyasına yayıldı. 2011'in Şubat'ından günümüze (2011 Ağustos) Arap dünyasını sarsan protestolarla alakalı iki genelleme yapmak mümkündür. Birincisi, Arap isyanları sadece bir grup Arap ülkesinde Tunus, Mısır, Bahreyn, Libya, Suriye ve Yemen'de, rejimleri sarsacak boyutlara çıkabildi. Diğer ülkelerde ise şimdiye kadar benzer boyutta protestolar olmadı. Örneğin, Bahreyn hariç, Körfez İşbirliği Teşkilatının üye ülkelerinde ya hiç protesto gösterileri olmadı, mesela Katar gibi, ya da protestolar ciddi boyutlara ulaşmadan, mesela Umman gibi, önlendi. İkincisi, protestoların ciddi boyutlara çıktığı ülkelerde ise, isyanların neticesi ülkeden ülkeye farklılıklar gösterdi. Sadece iki ülkede, Tunus ve Mısır'da, rejimin tepesindeki liderler istifa etti. Libya ve Yemen'de isyanlar bir iç savaşla neticelenirken, Bahreyn'de isyanlar diğer Körfez ülkelerinin, özellikle Suudi Arabistan'ın, yardımıyla bastırıldı; Suriye'de ise rejim halen daha devam eden protestoları güç kullanarak bastırmaya çalışıyor.

Bu makale ile amacım, Arap dünyasında gözlemlenen bu farklılıkların sebeplerini ortaya koymaktır. Söz konusu farklılıkların halen daha süregelen tarihi bir sürecin parçası olduğunu göz önüne almamız, dolayısıyla, bu makalenin iddialarının gelecek daha detaylı çalışmalarla desteklenmesi veya

---

¹ Muhammed Buazizi ile alakalı bir çok haber yapıldı ve kendini yakmasından sonraki süreç bir çok habere konu oldu. Nispeten detaylı bir haber için, Yasmine Ryan, "The tragic life of a street vendor," Al Jazeera Network, 20 Ocak 2011, habere erişim için, <http://english.aljazeera.net/indepth/features/2011/01/201111684242518839.html> (Son erişim 15 Ağustos 2011) ve Yasmine Ryan, "How Tunisia's revolution began," Al Jazeera Network, 26 Ocak 2011, habere erişim için <http://english.aljazeera.net/indepth/features/2011/01/2011126121815985483.html> (Son erişim tarihi 15 Ağustos 2011)

² Mısır'daki olayların gelişimine dair detaylı bir kronoloji için, Al Jazeera Network, "Timeline: Egypt's revolution, 14 Şubat 2011. Kronolojiye erişim için <http://english.aljazeera.net/news/middleeast/2011/01/201112515334871490.html> (Son erişim 15 Ağustos 2011)

çürütülmesi gerekmektedir. Takip eden bölümlerde sırasıyla, Mısır örneği üzerinden isyanların en temel sebebini, Suudi Arabistan örneği üzerinden, isyanların neden bütün Arap dünyasına yayılmadığının sebebini, Bahreyn ve Suriye örnekleri üzerinden ise isyanların bu ülkelerde neden şimdiye kadar başarılı olamadığına dair çıkarımlar yapacağım. Makalenin sonuç bölümünde ise ön bulgularımızı özetleyeceğim.

Mısır: Yeni Memlûkler'in Yükselişi

Muhammed Buazizi'nin hikâyesinde iki unsurun onu söz konusu eyleme yönelttiğini görüyoruz. Birinci unsur, gittikçe zorlaşan ekonomik koşullar. İkinci unsur, insanların hayatlarını yolsuzluk ve keyfi uygulamalarla daha da zorlaştıran bir rejim. Her iki unsurun Mısır'da da protestolar başlamadan çok önce var olduğunu gözlemliyoruz.

Mısır'ın ekonomik serüvenini 1952 yılında başlatmak bu makale için yeterli olacaktır. Cemal Abdünnasır darbe ile Kral Faruk'u devirdiği 1952 yılında aslında geçmişinde pek parlak bir başarısı olmayan otuz dört yaşında genç bir subaydı. Takip eden dört yıl Abdünnasır'ın gücünü sağlamlaştırması ve rakiplerini teker teker yoketmesi ile geçti. 1952 yılında Monarşi kaldırıldı, 1953 yılında Cumhuriyet ilan edildi ve bütün siyasi partiler lağvedildi. Önemli bir uygulama olarak, toplumsal desteği sağlamlaştırma ve önemli bir kısmı Türk-Çerkes olan hâkim siyasi elitin gücünü kırmak için hemen darbenin arifesinde toprak reformu yapıldı. 1956 yılında Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi, Abdünnasır'ı Avrupa emperyalizmine karşı başkaldıran, Arap dünyasının kahramanı yapmaya yetti. Arkasına aldığı bu milliyetçi rüzgârla, Abdünnasır Mısır'ın siyasi ve ekonomik yapısını dönüştürecek politikaları uygulamaya başladı. İlk önce İngiliz ve Fransız şirketleri millileştirildi. 1960 yılında ilk 5 yıllık kalkınma planını uygulamaya sokuldu, böylece, ithal-ikameci kalkınma modeli başladı. 1961'de Millileştirme kanunu uygulamaya konuldu. 1962'nin başı itibarıyla, bütün bankalara, bütün ağır sanayi, sigorta ve en önemli ekonomik kuruluşlar devlet mülkiyetine alınmıştı. Bütün orta-ölçekli ekonomik birimler yüzde 51 devlet ortaklığını kabul etmek zorunda bırakıldı. 1963'te yeni bir millileştirme dalgası ile sanayi, ulaşım madencilik, tarım ve silah sanayindeki yüzlerce şirket millileştirildi. Böylelikle, 1963 sonu itibarıyla, tarım ve inşaat hariç, ekonominin önemli sektörleri devlet kontrolü altına alınmış oldu.³

Bu süreçte Abdünnasır kendine ve rejimine karşı gelebilecek muhalefeti de şiddetle bastırdı. Siyasi katılım ilk önce Milli Birlik'in, daha sonra 1963'te kurulan Arap Sosyalist Birliği altında tekelleştirildi. Sendikalar ve kooperatifler devletin kontrolü altında tek bir çatı altında toplandı.

---

³ Anouar Abdel-Malek, "Nasserism and Socialism," Socialist Register, v.1, 1964: 38-55.

Abdünnasır aynı zamanda toplumun büyük kesimlerinin desteğini kazanmak için oldukça popülist politikalar hayata geçirmeyi de ihmal etmedi. Toprak reformunun kapsamı takip eden yıllarda genişletildi ve böylece Mısır tarihinin en güçlü siyasi sınıfı toprak ağaları zayıflatıldı. Devletin ücretsiz hizmetler kapsamında, eğitim-öğretim ve sağlık sistemi yaygınlaştırıldı, özellikle üniversite mezunlarına iş garantisi verildi, temel gıda ve ihtiyaçlarda devlet yardımları uygulamaya konuldu ve özellikle şehirlerde ev kiralarna narh koyuldu.

Nasır sosyalizmi olarak isimlendirilen söz konusu politikalar, Abdünnasır'ı Mısırlıların gözünde daha da sevilen bir lider haline getirdi. 1967 yılında İsrail'in Mısır ordularını aşağılayıcı bir mağlubiyete uğratması ve Sina yarımadasının tamamını işgal etmesi sonrasında bile Abdünnasır sevgisi azalmadı. Abdünnasır savaş sonrası istifasını sunduğunda onbinlerce Mısırlı sokaklara dökülüp, Cumhurbaşkanı olarak kalmasını istedi. Abdünnasır bu çağrıya cevap verdi ve Cumhurbaşkanı olarak kaldı ama 1967 İsrail Savaşı'nın moral çöküntüsü sadece Abdünnasır'ın değil, Mısır'ın da devlet eliyle sosyo-ekonomik gelişme ve toplumsal adaletin sağlanabileceğine olan inancını derinden sarstı. Abdünnasır 1970 yılında geçirdiği kalp krizinden sonra öldü ve milyonlarca Mısırlının ve bütün Arap liderlerinin katıldığı bir cenaze töreni ile toprağa verildi.

Nasır sosyalizminin 1970'li yıllarla başlayan ve gittikçe şiddetlenen sorunları ile başetmek ise ardından gelecek iki Cumhurbaşkanı'na, Enver Sedat'a ve Hüsnü Mübarek'e, kaldı. Nasır sosyalizmin ekonomik büyüme potansiyeli kendini 1960'lı yılların sonunda tüketmişti. 1966-1973 döneminde kişi başına düşen reel GSMH yüzde birden daha az büyüdü.⁴ Enver Sedat aslında oldukça kararlı ve cesurca adımlar da attı. 1974 yılında Enver Sedat infitahı, veya açık-kapı politikası, ilan etti. İnfitah'ın amacı Mısır ekonomisini serbest piyasa koşullarına uyumlu hale getirerek, özel sektörü canlandırmak ve hem Uluslararası hem de Körfez sermayesini Mısır'a çekmekti. Artan nüfus ile birlikte temel gıdalara olan devlet yardımını bütçenin önemli bir yükü haline gelmesine çözüm olarak, Sedat, 1977 yılında temel gıda maddelerine devlet desteğini azaltma kararı aldı. Ancak ordunun devreye girmesiyle bastırılabilen isyanlar neticesinde ise, Sedat devlet yardımlarını tekrar devam ettirmek zorunda kaldı.

İsyanlar Sedat'ın ekonomik rasyonalite ile siyasi rasyonalite arasında sıkışıp kaldığının en önemli göstergesiydi. Takip eden yıllarda ne Sedat, ne de Mübarek, rejimin varlığını tehlikeye sokacak şekilde ekonominin yapısal reformlarını hayata geçirdi. Öncelikle, her iki lider de, Abdünnasır'ın popülist politikalarını devam ettirdi. Mısır'ın nüfusunun 1970 yılından 2010 yılına iki

---

⁴ Marvin G. Weingbaum, "Egypt's "Infitah" and the Politics of US Economic Assistance," p.208.

kattan daha fazla artarak, 35 milyondan 84 milyona yükseldiği hesaba katılırsa,⁵ söz konusu dönemde devletin sunduğu eğitim ve sağlık başta olmak üzere temel hizmetlerinin kalitesinin her geçen yıl daha da kötüleştiği çıkarımını yapabiliriz. Yine, her üniversite mezununa iş garanti eden sistem zamanla mezuniyetle işe girme arasındaki dönemi uzatarak ve maaşları düşürerek problemi çözmeye çalıştı. Her geçen yıl düşen maaşlar ise, doğal olarak Mısır'ın artık kangreni haline gelen yolsuzluğu artırdı. Kahire ve İskenderiye gibi kalabalık şehirlerde ise Mısırlılar ayrıca gittikçe yetersiz hale gelen alt yapı ve ev kısıtlılığı sorunları ile de baş etmek zorunda kalacaklardı.⁶

Sedat'ın başlattığı ve Mübarek'in devam ettirdiği çözümlerden birisi, Mısır'ın stratejik konumunu kullanıp yabancı, özellikle, Amerikan yardımı ile devlet bütçesini rahatlatmaktı. Bunun için Mısır'ın Doğu bloğundan ayrılıp, Batı Bloğuna girmesi gerekiyordu. Sedat, 1976 yılında Sovyetler Birliği ile anlaşmayı iptal etti, 1977 yılında İsrail'i ziyaret etti, 1978 yılında Camp David Sözleşmesini, 1979 yılında İsrail'le barış anlaşmasını imzaladı. İsrail'le yapılan barış karşılığında Mısır ABD'den İsrail'den sonra en fazla askeri ve ekonomik yardım alan ülke konumuna yerleşti. Mesela, 1979'da ABD Mısır'a 1.5 milyar dolar askeri, 835 milyon dolar ekonomik ve 253 milyon dolar gıda yardımında bulundu. Takip eden yıllarda da ABD yardımı 2 milyar dolar civarlarında seyrederek devam etti.⁷

Sedat'la başlayıp, Mübarek'le devam eden ekonomik politikaların en önemli etkisi kuşkusuz Nasır sosyalizminin zayıflattığı ama yokemediği burjuva sınıfının tekrar serpilip, zenginleşmesi oldu. Sanayi yine devletin kontrolü altında kalırken, uzun dönemli yatırımlardan daha çok, siyasi ilişkileri gerektiren inşaat, turizm, ithalat ve ihracat gibi hizmet sektörleri bu sınıfın zenginliğinin kaynağı olageldi. Sınırlı dahi olsa özelleştirmeler ise yine bu sınıfın elinde kaldı. Mısır örneğini daha sorunlu hale getiren yön ise, rejim ve devletin üst düzey kadroları ile yeniden güçlenen burjuva sınıfı arasındaki sınırların zamanla tamamen kaybolmasıdır.⁸ Mısırlı tarihçi, Amira Sonbol'un bu sınıfın ortaya çıkışını incelediği kitabının başlığı da yeni zengin sınıfın siyasi bağlantılarını vurgular: Yeni Memlûklüler.⁹

---

⁵ World Bank, World Development Indicators, <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators> (Son erişim tarihi: 16 Ağustos 2011)

⁶ Hüsnü Mübarek'in evinin bulunduğu bölgede bile çöp birikintileri sorun olabiliyordu. Taef El Azhary ile görüşme. 10 Mayıs 2011. Doha, Katar.

⁷ Mısır'a Amerikan yardımı ile alakalı, Bessma Momani, "Promoting Economic Liberalization in Egypt: From US Foreign Aid to Trade and Investment," Middle East Review of International Affairs, v.7, no.3, (Eylül, 2003): 88-101.

⁸ Judith Tucker, "While Sadat Shuffles: Economic Decay, Political Ferment in Egypt," MERIP Reports, no.65, (Mart, 1978): 3-9.

⁹ Amira el-Azhary Sonbol, The New mamluks: Egyptian Society and Modern Feudalism, Syracuse University Press, 2000.

Bunun en güzel örneğini ise, Hüsnü Mübarek'in oğlu Cemal Mübarek'in şahsında görmek mümkündür. 1963 yılında doğan Cemal Mübarek, Hüsnü Mübarek'in iki oğlunun en küçüğü. Kahire Amerikan Üniversitesinden mezun olduktan sonra, Bank of America'nın Mısır merkezinde beş altı yıl çalıştıktan sonra, Londra merkezinde de altı yedi yıl yatırım bankacılığı yaptı. 1996 yılında Bank of America'dan ayrılıp, yine Londra'da kendi özel yatırım fonu Medinvest Associates'i Bank of America'daki çalışma arkadaşı Ürdün asıllı İngiliz Vatandaşı Walid Kaba ile birlikte kurdu. 1998 yılında Mısır'a dönüp, 2000 kışında Mısır'ı yöneten Milli Demokratik Parti'nin (El Hizb el Vatani el Demokrati) tepe yönetimine getirildi. Cemal Mübarek 2001 yılından beri iş adamlığını resmen bıraktı, fakat iş ilişkileri karmaşıktaki olsa devam etti. Medinvest'in sahibi, Kıbrıs kayıtlı Bullion Company Ltd. Cemal Mübarek Bullion'ın yarısının sahip veabisi Alaa da yönetim kurulunda. 2003 yılında Bullion, Mısır'da en büyük yatırım bankası EFG-Hermes'le EFG Hermes Yatırım Fonu'nu kurdu. Mısır ekonomisinin petrolden tarıma, turizmden telekomünikasyona her alanda yatırımı olan EFG-Hermes yatırım fonunun da yüzde on sekizlik oranının sahibi Cemal Mübarek olduğu gibi, Londra'dan arkadaşı Walid Kaba da fonun yöneticisi.¹⁰ Rejim ve yeni zengin sınıfın ilişkilerini yansıtan önemli son bir anekdot: Cemal Mübarek'in Mısır'ın en zengin işadamlarından Mahmoud el Gammal'ın kızı Khadija ile 2007 yılında evlendi.

Kısaca, son otuz yılın Mısır'ı, rejim ve devletle bağlantılı küçük bir sınıfın gittikçe zenginleşmesine ve halk yığınlarının işsizlik, yolsuzluk, geçim sıkıntısı ve alt yapı eksiklikleri ile birlikte gittikçe fakirleşmesine şahit oldu. İki kesim arasındaki farkı Arap İnsani Gelişme raporlarında da gözlemlemek mümkün. 2005 yılında yapılan anketlerine göre, doğum anında toplumun gelir seviyesinin en alt yüzde yirmisini oluşturan kesimden 100 annenin sadece 51'in sağlık personeli bulunurken, bu oran en üst yüzde yirmi de 96'ya çıkıyor. Her bin doğumda, toplumun gelir seviyesinin en alt yüzde yirmisini oluşturan kesimde ölüm oranı elli dokuz iken, bu oran en üst yüzde yirmi de ise 23. Yine, her bin doğumda, toplumun gelir seviyesinin en alt yüzde yirmisini oluşturan kesimde beş yaş altı ölüm oranı yetmiş beş iken, en üst yüzde yirmi de yirmi beş.¹¹

Mısırlıların Mübarek'le alakalı yaptığı bir espiri, olan bitenin aslında farkında olduklarında göstergesi. Mısırlılar için 2000li yılların en önemli

---

¹⁰ Cemal Mübarek'in oldukça karışık iş ilişkilerine dair, Salma El Wardani, "All the king's men: Who runs Mubarak's money?" Ahramonline, 15 Mayıs 2011; Neil MacFarquhar, David Rohde ve Aram Roston, "Mubarak Family Riches Attract New Focus," The New York Times Global Edition, 12 Şubat 2011.

¹¹ United Nations Development Program, Arab Human Development Report 2009, United Nations Publications, 2009.

konusu Mübarek'in ne zaman öleceği sorusu idi. Bununla alakalı bir espiri de, Mübarek ölüm döşeğindedir ve yanındaki danışmanına sorar: "Mısırlılar bensiz ne yapar?" Mübarek'i teselli etmek için danışmanı, "Efendim, Mısırlılar hakkında endişe etmeyiniz. Onlar taş yiyerekte olsa hayatta kalabilecek sağlam insanlardır," der. Mübarek danışmanının yüzüne bakar ve ona Mısır'daki taş ticareti üzerine tekel konmasını ve tekelin de oğlu Alaa'ya verilmesini emreder.¹²

Tunus'ta Buazizi'nin kendini yakması ile başlayan protestoların, Zeynelabidin Bin Ali iktidarının sonunu getirmesi, Mısırlılar için sadece uyarıcı bir etki yaptı. Tunuslular, Mısırlıları, sokaklara dökülen milyonlar karşısında hiçbir düzenin ayakta kalamayacağına ikna etti. Mübarek'in istifası ile tam olarak Mısır'da bir rejim değişikliği olmadı. Daha çok sembolik bir zaferdı, zira Mısır yönetimi aslında el değiştirmede. Hâlihazırda yönetimi elinde tutan Mısır ordusu Mübarek rejiminin en önemli desteğiydi. Şu an Mısır'ın yeni sisteme geçişini yöneten Yüksek Askeri Konsey'in başındaki ve Mısır ordusunun genelkurmay başkanı Muhammed Hüseyin Tantavi'yi o göreve atayan Mübarek'ti ve Tantavi 1991 yılından beri Mübarek'in Savunma ve Askeri Üretim bakanıydı. Nitekim Temmuz ortasında Mısırlılar tekrar Tahrir meydanına inmiş ve eski rejimin sorumlularının mahkeme sürecinin hızlandırılmasını istemişlerdir.¹³ Nitekim ancak bu gösterilerden sonra Mübarek'in yargılanmasına başlandı.¹⁴ Mısır'daki devrimin eski rejim mensuplarını yargılamada ne kadar ileri gideceğini ise şimdiden kestirmek mümkün gözüküyor. Yine de, Mısır devrimi Arap dünyasında bir ilk: bir halk protestosu ile ilk kez bir Arap lideri düşürüldü ve mahkeme de yargılanıyor.

Suudi Arabistan: Rantçi Etkisi

Suudi Arabistan'da da özellikle Mısır'da Mübarek'in istifasının ardından protesto gösterileri düzenlendi. Fakat Tunus ve Mısır'la karşılaştırıldığında bu protestolar hem çok küçük kaldı hem de kolayca bastırıldı ve devamı da gelmedi. Hâlbuki Suudi Arabistan'da da, Mısır'daki boyutlarda olmasa bile, ekonomik koşullar uzun süredir kötüleşiyordu ve rejim yolsuzlukla suçlanmaktaydı. Suudi Arabistan-Mısır karşılaştırması bize, kısa vadede ulaşabileceği hazır ve yeterli maddi kaynakları olan bir rejimin

---

¹² Mısırlılar için siyasi espirilerin önemine dair, Issandr el Amrani, "Three Decades of a Joke that just won't Die," Foreign Policy, Ocak/Şubat 2011.

¹³ Feyza Gümüşlüoğlu, "Mısır'da 'son uyarı Cuması'," Timeturk, 15 Temmuz 2011. <http://www.timeturk.com/tr/2011/07/15/misir-da-son-uyari-cumasi.html> (son erişim 17 Ağustos 2011).

¹⁴ Feyza Gümüşlüoğlu, "Küçük dictator Mübarek kafesin arkasında," Timeturk, 3 Ağustos 2011. <http://www.timeturk.com/tr/2011/08/03/gercek-mubarek-2004-te-olmus.html> (son erişim 17 Ağustos 2011).

protestoları bastırmak ve yatıştırmak için, aynı kaynakları olmayan bir rejimden daha avantajlı olduğunu gösterdi. Kısaca, buna ‘rantçı etkisi’ diyebiliriz.

Modern Suudi Arabistan tarihi Abdülaziz el Suud’un 1902 yılında Riyad’ı ele geçirmesi ile başlar.¹⁵ Bölgenin son 200 yıllık tarihine yön veren en etkin kabilesi El Suud’un lideri olan Abdülaziz gücünü Riyad’ın zamanın en güçlü din adamı, Muhammed bin Abdulvahhab’ın torunlarından Abdullah bin Abdullatif el Şeyh’in kızı, Tarfa bint Abdullah al Şeyh ile evlenerek artırdı.¹⁶ Bu evlilikle aslında yüz elli yıl önce, yine aynı bölgede Muhammed bin Abdulvahhab ve Muhammed al Suud arasında kurulan Wahhabi-Suudi ittifakı bir kez daha kurulmuş oldu.¹⁷ Abdülaziz savaş ve kabile arası ittifaklarla Necid’i 1912’de, Katif ve Ahsa’yı 1913’te, Raşidilerin merkezi Hail 1921 yılında ve son olarak Hicaz 1926 yılında ele geçirdi. 1932 yılında Suudi Arabistan krallığı kuruldu ve kendisi de ilk Suudi Arabistan kralı oldu.

1932 yılındaki hali ile Suudi Arabistan’a, Weber’in meşhur tanımı esas alındığında, modern bir devlet demek aslında mümkün değildir. Daha çok İbni Haldun’un Mukaddime’sinde rastlanabilecek tipik bir kabile konfederasyonu görünümündedir. Abdülaziz, bedevi Arap kabileleri arasında erdem sayılan cesaret, savaşçılık, mertlik, affedicilik, cömertlik gibi bir çok karakteri kişiliğinde toplayabilmiş, bugün ki Suudi Arabistan’ı uzun savaşlar ve önemli kabile ve din adamlarının kızları ile evlenerek ittifaklarla kurmuştur. Suudi Arabistan’ı İbni Haldun’un tarihsel döngüsüne kendi istisnai rengini verme fırsatını ise petrol verdi. Mesela, petrol gelirleri kabilecilik asabiyetinin ölümünü olağanüstü bir şekilde hızlandırdı: tipik bir çöl bedevisinden çok farklı yaşamayan babanın çocuklarının yatları, özel uçakları oldu.

1933 yılından itibaren çığ gibi artan petrol gelirleri ile Suudi Krallığı modern devletin önemli pratiklerini kısa zamanda bünyesinin içine aldı. Örneğin, Abdülaziz’in ordusu büyük bir oranda Çengiz Han’ın veya Timur’un veya ilk Osmanlı ordusundan yapı olarak farklı değildi: ordu, kabilelerin sağladığı insan gücünden oluşuyordu ve askerler sadece kendi kabile liderinden emir alıyordu. Herhangi bir savaşa katılıp katılmama kararı da kabile liderine

---

¹⁵ Vahhabi-Suud ilişkisi ve Modern Suudi devletin kuruluşu ile biten sürecin detaylı bir tarihi için, Zekeriya Kurşun, Necid ve Ahsa’da Osmanlı Hakimiyeti, Türk Tarih Kurumu, 1998.

¹⁶ Abdülaziz ve Tarfa’nın oğlu Faysal Suudi Arabistan’ın üçüncü kralıdır ve Abdülaziz’in oğulları arasında en dindarı olarak bilinir.

¹⁷ Modern Suudi Arabistan devleti aslında üçüncü Wahhabi-Suudi devletidir. İki Osmanlı Sultanı’nın talebiyle Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa tarafından 1818 yılında ortadan kaldırıldı. İkincisi, 1824’te El Suud kabilesinin yine Riyad’ı ele geçirmesi ile başladı, fakat, 1891’de Osmanlı’nın desteklediği el Raşid ailesi tarafından ortadan kaldırıldı. İkinci Suudi devletin son emiri Abdurrahman el Suud, El Sabah ailesinin koruması altına girip ve Kuveyt’e yerleşti. Oğlu Abdülaziz el Suud Riyad’ı 1902’de ele geçirincede kadar babası ile Kuveyt’te yaşadı. Riyad ele geçirildikten sonra, baba Abdurrahman’da Riyad’a döndü ama emirliği oğluna bıraktı.

kalmıştı. Abdülaziz'in şahsına bağlı bir askeri gücü vardı¹⁸, fakat sürekli olarak kendine bağlı kabile liderlerinin sadakatini sağlaması gerekiyordu. Bunun için ekonomik teşviklerin yanında, ünlü kabile liderlerinin kızları ile evlenme yoluna gitti. Zamanla Suudi devleti her modern devlet gibi düzenli ordusunu kurdu. Benzer şekilde, Abdülaziz büyük oranda eğitim ve yargı hizmetlerini, Vahhabi uleması'nın kontrolüne bırakmıştı. Petrol gelirleri Suudi devletine hem kendi eğitim ve yargı kurumlarını kurma fırsatı verdi, hem varolanları kendi bünyesine alma fırsatını sundu. Bu süreçte Vahhabi uleması devletin içine alındı.

Öte yandan bu modern devlet inşaa süreci Abdülaziz'in mecburen içinde olduğu patrimonial pratikleri yok edemedi, bilakis yeni boyutlara taşdı. Bugün daha Suud ailesi siyasi yasallığını büyük oranda kabilelerden ve artık şehirleşmiş kesimlerden satın almaktadır. Siyasi sadakat karşılığında, elektrik, su ve benzeri altyapı hizmetlerinden eğitime hemen hemen bütün devlet hizmetleri bedava olduğu gibi, Suudiler bunlar karşılığında devlete herhangi bir vergi de vermez.

Petrol gelirleri tavandan tabana değişik kanallarla aktarıldıkça, hemen hemen Suudi toplumunun bütün kesimlerinin yaşam koşulları iyileşti. Mesela, 1960'ta ortalama bir Suudi 44 yıl yaşamayı beklerken, 2009'da 73 yıl yaşamayı bekliyor. Artan zenginlikle birlikte, Suudi toplumunun daha büyük bir kesiminde ev işleri, hatta çocuk bakımı bile, zamanla Filipinler ve Endonezya gibi ülkelerden gelen oldukça düşük ücretlerle çalıştırılan hizmetçilere havale edilmiş durumda.¹⁹

Suudi ailesinin petrol gelirleri ile sağladığı bu iyileşme, Suudi Arabistan'ın gelecekte muhtemel protesto ve isyanlardan mahsun olduğu anlamına gelmez. Nitekim yukarıda not edildiği gibi, küçük çaplı da olsa protestolar düzenlendi. Suudi Arabistan'ın siyasi istikrarını gelecekte söz konusu iyileşmenin sürdürülebilirliği belirleyecek. Bunu sürdürülebilirliği olumsuz etkileyen en önemli sebep ise, Suudi Arabistan'ın, kuzen ülkeler Kuveyt, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi küçük bir nüfusunun olmaması.

1960 ve 1970'li yıllar boyunca artan zenginleşme ile birlikte güçlü kabilecilik duygularının en garip neticesi Suudi Arabistan'da nüfus patlaması oldu. İstatistiklerin varolduğu 1960 yılından 1985 yılına kadar ortalama bir

---

¹⁸ Abdülaziz'in kendine bağlı askeri gücü kendi kabilesinden erkekler ve Suudi Arabistan yarımadasına Abdülaziz'in ilk tanıttığı Necid vahalarına yerleşmiş ve tarımla uğraşan, Vahhabi ideolojisi ile yetiştirilmiş İhvan güçlerinden oluşuyordu. İhvan güçleri ilk aşamada oldukça yararlı olmuşlarsa da, Abdülaziz'in İngiltere ile yakınlaşmasının ardından Abdülaziz'e karşı cephe almışlar ve İngiltere'nin de yardımı ile, Abdülaziz tarafından yok edilmişlerdir.

¹⁹ Lüks tüketim değişen hayat koşulları ile beraberinde geldi. İlginç olan bu tür bir yaşam tarzı İslami olarak lanse edilmesi. Katar örneğinden yola çıkılarak yapılan bir gözlem için, FeYZa Gümüşlüoğlu, "Kapitalizmin İslami Yüzü," Radikal 2, 21 Şubat 2010.

Suudi kadını ortalama yedi çocuk doğurdu. Bu ortalama 1986-1993'te 6'ya, 1994-1998'de 5'e, 1999-2005'te 4, ve nihayet 2006-2009'da ortalama 3'e düştü. Bunun etkisini toplam nüfus rakamlarında da takip etmek mümkün: 1960'ta 4 milyon olan Suudi Arabistan'ın nüfusu, 1985'te 12 milyona, 2010 yılında ise 25 milyona çıktı.²⁰ Diğer bir deyişle, Suudi ailesi artık daha fazla insana tipik bir Suudi ailesinin alıştığı hayat standardını sunması gerekiyordu.

1980'lerde düşen petrol fiyatları ise iyileşmenin sonsuza kadar devam edemeyeceğinin ilk işaretlerini verdi. Nitekim, 1980'lere kadar düzenli olarak artan kişi başına düşen gelir, 1980'lerde ise düşüşe geçti. Örneğin, 1968 yılında, 2000 yılı Amerikan doları değerine göre, 6976 dolar olan kişi başına düşen gelir, 1980 yılına kadar 16006 dolara kadar yükseldi. Kişi başına düşen milli gelir 1989'da 8484 dolara düştükten sonra, 90'lardan itibaren 9000 dolar civarında seyretmeye başladı.²¹

Dünyanın büyük petrol kaynaklarına sahip bu ülkede fakirliği kökünden kazıyamadı. 2000'li yıllarda ise fakirlik önemli bir sorun maddesi olarak Krallık'ın gündemine girdi. 2002 yılının Kasım ayında o zaman veliyaht olan Abdullah'ın Riyad'ın fakir bir mahallesini ziyareti ile Krallık fakirliğin varlığını resmen kabul etmiş oldu. Konu ile alakalı güvenilir istatistiklerin yokluğu Krallık'ta fakirliğin boyutlarına dair her iddiaya şüphe ile yaklaşmamızı gerektirmektedir. Öte yandan Abdullah'ın Kral olduktan sonra, Sosyal İşler Bakanlığını 'Fakirlikle Mücadele için Milli Strateji' geliştirmek için görevlendirmesi fakirliğin hiçte küçümsenecek boyutlarda olmadığını göstermektedir.

Fakirlik sadece Suudi Arabistan'ın değil, bütün dünya devletlerinin sorunu olsa da, Suudi Arabistan'da ki durumu özellikle hassas haline getiren, Mısır'daki benzer bir durumla, Suudi elitleri ile tabandaki halk arasındaki her geçen gün artan gelir, zenginlik ve yaşam tarzı uçurumu. Yukarıda belirtilmişti, Abdülaziz siyasi sadakatlerini pekiştirme adına önemli kabile ve dini liderlerin kızları ile evlendi. Abdülaziz'in kaç kez evlendiğine dair kesin bir rakam olmasa dahi, en az 22 kez evlendiği iddia ediliyor. Bu 22 eşten, yine bir iddiaya göre, Abdülaziz'in 45 civarında oğlu, 50'den fazla da kızı oldu. Oğulları da babalarını takiben, hem çok evlilik yaptılar, hem de çok çocuk sahibi oldular. Mesela, Kral Suud (1953-1964)'un 53 tane oğlu, 54 tane kızı oldu.²²

---

²⁰ World Bank, World Development Indicators, <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators> (Son erişim tarihi: 16 Ağustos 2011)

²¹ World Bank, World Development Indicators, <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators> (Son erişim tarihi: 16 Ağustos 2011)

²² Public Broadcasting Service, Frontline: The House of Saud: A View of the Modern Saudi Dynasty, 2005: Programa <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/saud/> sayfasından erişilebilir. (Son Erişim 17 Ağustos 2011)

Bugün Abdülaziz'den doğrudan nesep iddiasında bulunabilecek binlerce Suudi prens ve prensesi kişiden bahsetmek mümkündür.²³ Bu büyük aile Suudi hazinesine büyük bir masraf olmaktadır. 1996 Kasım ayında ABD'nin Riyad büyükelçiliğinden Washington DC'ye gönderilen gizli bir belge kraliyet ailesinin harcamasına dair fikir vermektedir. Belgeden öğrendiğimize göre, kraliyet ailesinin her ferdine düzenli bir aylık bağlanmış. Abdülaziz'in oğulları ayda 200-270 bin dolar maaş alırken, torunlar ayda 27 bin dolar, torunların çocukları ayda 13 bin dolar ve torunların torunları ise 8 bin dolar maaş alıyorlar. Ayrıca bu maaşlar aile üyesi doğar doğmaz ödenmeye başlanıyor.²⁴ Bu ödemelerin sadece görünen kısmı. Binlerce prens ve prenses Suudi Arabistan havayolları'ndan sınırsız sayıda bileti ücretsiz alabilmekte, binlerce dolar tutan cep telefon faturalarını Suudi devletine ödetebilmekteler. Abdullah kral olduktan sonra, bu hakları iptal etti.²⁵

Avrupa'nın tabloid basınına sayısız malzeme veren Suudi prens ve prenseslerin parazit yaşam tarzları özellikle Kraliyet ailesine dini destek veren Vahhabi uleması için tam anlamıyla yüz kızartıcı bir durum olsa gerektir. Şimdiye kadar Suudi ailesine karşı en ciddi muhalefetin, -en meşhur örnekler olarak Cuheyman el Uteybi ve Usame bin Ladin hatırlanabilir,- hep dini kesimlerden gelmesi de bu arka planda değerlendirilmelidir. Yine Abdülaziz el Suud'un oğullarına en önemli mirası, 1945 yılında Kızıl Deniz'de US Quincy gemisi ile Başkan Theodore Roosevelt'le görüşmesinin meyvesi ve o günden beri bozulmayan güvenlik anlaşması uzun vadede Suud ailesinin baş ağrısı olacak gibi gözüküyor.

Şimdilik Suudi Arabistan son Arap devrimleri rüzgârını atlatmış gözüküyor. Bunu sadece protestolara karşı güç kullanarak yapmadı, aynı zamanda kesenin ağzını açmak zorunda kaldı. Arap isyanları başladığında Amerika Birleşik Devletleri'nde gördüğü tedavi sonrası dinlenmek için Fas'ta bulunan Kral Abdullah, ülkeye döndüğü gün, 23 Şubat'ta, 39 milyar doları bulan tedbir paketini açıkladı. Paket sosyal güvenlik bütçesini ve iskân fonunu artırdı. Devlet memurlarına verilen yaşam yardımını da yüzde on beş oranında artırıldı. Yurt dışında kendi imkânları ile okuyan Suudi öğrencilerin üniversite harçlarını ödemelerine yardımcı olacağını açıkladı. Kral ayrıca borçlarını ödeyemediği için hapse atılan Suudileri affettiği gibi, borçlarının devletin

---

²³ Ailenin tam listesi, aylık maaşları ödeyen, Riyadh bankasında mevcuttur. Fakat liste devlet sırrı muamelesi görmektedir. Robert Lacey, Inside the Kingdom, Arrow Books, 2010, s.341.

²⁴ Simon Robinson, "Special Report- U.S. cables detail Saudi royal welfare programme," Reuters, 28 Şubat 2011. <http://graphics.thomsonreuters.com/11/02/SaudiMoney.pdf> (son erişim, 18 Ağustos 2011)

²⁵ Robert Lacey, Inside the Kingdom.

ödeyeceğini açıkladı.²⁶ Böylece bir kez daha siyasi sadakatler satın alındı ve firtına atlatıldı.

Kısa Bir Sapma: Libya

Suudi Arabistan örneğini Libya örneği ile kıyaslamak, Suudi Arabistan'la alakalı ulaştığımız sonuçları netleştirmemize yardımcı olacaktır.²⁷ Hem nüfus avantajına, hem de petrol gelirlerine rağmen, Libya Suudi Arabistan gibi protestoların büyümesini ve rejimi tehdit etmesini engelleyemedi. İki ülke arasında birçok önemli farkın olduğu aşikârdır. Mesela, bir tarafta yasallığı uzun zaman önce kaybetmiş bir despotluk, diğer tarafta halkı tarafından, bütün problemlere rağmen, halen daha yasal olarak görülen bir patriarkal bir krallık söz konusudur. Siyasi sistemin yapısı bu tür krizlerin neticesine etki etmekte ve her otoriter rejimin aynı şekilde otoriter olmadığını göstermektedir. Her iki siyasi sistemin yapıları arasındaki farkı sistemlerin başındaki kişilerin krizlere tepkisinde gözlemleyebiliriz. Kaddafi isyancıları 'fareler' veya 'hamam böcekleri' olarak tanımlarken, Abdullah sorunun farkında olan, gerektiğinde ceza verebilecek, gerektiğinde ise cömertlik sergileyebilecek bir baba tavrı ile krizin üzerine gitmiştir.

Hem siyasi sistemlerin yapısı, hem de sistemlerin başındaki kişilerin karakterleri krizin aldığı boyutu etkilemiş olmasına rağmen, yine de iki ülke arasındaki neticeye etki eden önemli farkın, devlet kurumunun etkinliği olduğunu görüyoruz. Diğer bir deyişle, Muammer Kaddafi kesenin ağzını açmak istese ve krizi barışçıl bir yoldan çözmek isteseydi bile, bunu etkin bir şekilde uygulayıp krizi savuşturacak devlet kurumundan yoksundu.

Muammer Kaddafi, Cemal Abdünnasır örneğindeki gibi²⁸, askeri bir darbe ile iktidara 1969 yılında geldi.²⁹ Kaddafi'nin kırk yıldır Libya'da izlediği politikaları herhangi bir ideolojik bütünlük içerisinde anlamlandırmak hemen hemen imkânsızdır. En başından beri karşımızdaki kişi, siyasi gücünü korumak için herşeyi göze alabilecek, megaloman ve oportunist birisidir. Yeri geldiğinde sosyalist, yeri geldiğinde İslamcı, yeri geldiğinde Arap, yeri geldiğinde Afrika milliyetçisi, aynı zamanda bunların hepsini veya bir kombinasyonu olduğunu iddia edebilmiştir.³⁰ Döneme göre dış politika konularını da değiştiren

---

²⁶ "Saudi's King Abdullah back home after recovery," AlArabiya.net, 23 Şubat 2011. <http://www.alarabiya.net/articles/2011/02/23/138854.html> (son erişim 18 Ağustos 2011).

²⁷ Aşağıdaki tartışma için iki makaleden yararlandım: Emanuela Paoletti, "Libya: Roots of a Civil Conflict," *Mediterranean Politics*, v.16, no.2, (Temmuz, 2011): 313-319; Lisa Anderson, "Demystifying the Arab Spring," *Foreign Affairs*, (Mayıs-Haziran, 2011).

²⁸ Kaddafi Abdünnasır'dan aldığı ilhamı hiçbir zaman reddetmedi. Bizzat kendisi, Libya devriminin Cemal Abdünnasır devriminin devamı olarak tanımlar. Anthony McDermott, "Qaddafi and Libya," *The World Today*, v.29, no.9, (Eylül, 1973), 398-408.

²⁹ Bu Kaddafi'yi Arap dünyasının en uzun iktidarda kalan lideri yapar.

³⁰ Kaddafi'nin çocuklarından üçünün ismini bu noktada not edebiliriz: Seyfülislam, Hannibal,

Kaddafi, 2000li yıllarda ise, özellikle Saddam Hüseyin'in başına gelenleri gördükten sonra, daha zararsız gördüğü Afrika krallığı misyonunu benimsemiştir.³¹

Kaddafi'nin kırk yıllık idaresinin temel stratejisi, sürekli devrim ve gücün halka verilmesi iken, iktidarı devraldığından beri aşama aşama zaten kurumsal olarak zayıf olan devlet yapısını yok olma noktasına getirmiştir. Dolayısıyla, Libya'da protestoların kısa sürede silahlı isyana dönüşmesi kolay olmuştur. Zira bütün ülke çapında hakim modern bir ordu ve polis teşkilatının varlığından bahsetmek mümkün değildir. Nitekim isyanı bastırmak için, Kaddafi Afrika'dan paralı asker getirmiştir.³²

Devlet kurumlarının, dolayısıyla, bütün kimlikleri aşkın milli bir kimlik yerine, kabileler güçlenmiş ve devlet organının görevlerini üstlenmişlerdir. Kaddafi ise, ya kabileler üzerinden patronaj sistemi kurarak, ya da vahşete varan şiddet uygulamaları ile şahsına sadakati temin etmiştir. Bu tür bir siyasi yapılanmanın doğal neticesi olarak, hemen hemen bütün Arap rejimlerini yıpratıcı yolsuzluk Libya'nın da kaderi olmuştur. Libya'nın zengin petrol gelirleri, Muammer Kaddafi'nin yakın çevresinden başlayarak, önce kabilesi, sonra diğer sadık kabilelere yayılan bir yolsuzluk şebekesi içinde dağıldı.³³ Kaddafi'nin nükleer silah projesinden vazgeçmesinin karşılığı olarak ABD'nin Libya ile ticarete başlaması ise Kaddafi ve yandaşları için sadece yeni bir yolsuzluk kaynağı oldu.³⁴

Kurumsallaşmış bir devlet kurumu, Mısır'da olduğu gibi, Kaddafi'nin isyanlara tepkisini daha makul seviyeye getirebilir veya Kaddafi ve ailesini protestolara kurban verip, olayların daha da büyümesini engelleyebilirdi. Kaddafi'nin önemli bir sorunu da, uluslararası destekten yoksun olmasıydı. Arap devletleri arasında bile bu destekten yoksun Kaddafi'nin isyancıları el Kaideci olmakla suçlaması aslında tam anlamıyla çaresizliğinin resmiydi. Libya'da 'uçuşa yasak bölge' oluşturulması teklifi bile Arap Birliği'nden gelmiş, Yusuf el Karadavi gibi din adamları Kaddafi'yi öldürmenin caiz olduğuna dair fetva vermiş ve Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri askeri müdahaleye de destek vermişlerdir.³⁵

SeyfelArab.

³¹ "Gaddafi: Africa's 'king of kings,' BBC News, 29 August 2008.

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7588033.stm> (Son erişim: 18 August 2011).

³² Alex Perry, "Libyan Leader's Delusions of African Grandeur," Time, 22 Şubat 2011. <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2053164,00.html> (Son erişim: 18 August 2011)

³³ Tom Bawden ve John Hooper, "Gaddafis' hidden billions: Dubai banks, plush London pads and Italian water," the Guardian, 22 Şubat 2011.

³⁴ Eric Lichtblau, David Rohde ve James Risen, "Shady Dealings Helped Qaddafi Build Fortune and Regime," International Herald Tribune, 24 Mart 2011.

³⁵ İslam dünyasında Libya'ya askeri müdahaleye karşı en açık duruş Türkiye'den gelmiştir.

Suriye ve Bahreyn: Uluslararası Güç Dengeleri

Suriye ve Bahreyn’de protesto ve isyanların gelişimini tam olarak anlayabilmek için, bu iki devletin uluslararası güç dengeleri bağlamındaki konumlarına bakmamız gerekmektedir. Libya’dan farklı olarak bu iki ülkenin rejimlerinin güçlü dış bağlantıları rejimlerin isyanları güç kullanarak bastırmalarını kolaylaştırmıştır.

Ortadoğu’nun son yüzyılında uluslararası politikada devletleri farklı kamplara bölen eksenlerin aynı kalmadığını, zamanla değiştiği tespiti ile başlayalım. 1950’den önce birbirinden bağımsız iki eksenin varlığından bahsedebiliriz. Eksenlerden birisinde manda yönetimi altında bulunan Arap ülkeleri ile Avrupalı manda yönetimleri arasında bir kamplaşma, diğer eksen ise, gittikçe güçlenen Abdülaziz el Suud ve İngiltere’nin koruması altına giren Körfez’in diğer kabile reisleri ayrı kamplardaydı. İsrail’in kurulması ayrı bir eksen olarak ortaya çıktı ve hemen hemen bütün Arap devletlerini aynı kampa getirdi. Fakat bu birlik İsrail karşıtlığında daha uzun süre devam etse bile, kısa süre sonra, Mısır’da Abdünnasır’ın devlet darbesi ile farklı bir eksen bozuldu. Takip eden yıllarda, Arap dünyasında cumhuriyet rejimleri ile Körfezdeki monarşik rejimler arasında bir kamplaşma oldu. Bu kamplaşma savaşa bile döndü: 1962-1970 Kuzey Yemen İç Savaşında Mısır ve Suudi Arabistan kendi taraftarlarını destekledi.

1970’lerde gelişmeler yeni bir eksen daha ortaya çıkardı. İlk önce, Mısır ABD’ye yakınlaştı ve İsrail’le barış anlaşması imzaladı. Daha sonra, ABD’nin bölgedeki en önemli destekçisi Şah, İran’da bir halk ayaklanması ile devrildi. ABD ile ilişkiler 1980’de Ortadoğu dış politikasında kampları belirleyecek en önemli eksen oldu. Amerikan düşmanlığını en önemli yasallık zeminlerinden birisi olarak belirleyen İran’ın yeni rejimi ve onun başındaki Ayetullah Ruhullah Humeyni eleştiri oklarını ABD’nin bölgedeki diğer önemli müttefiki Suudi Arabistan’a yönelmesi kaçınılmazdı. Suud ailesi ile Humeyni arasındaki problemler aslında çok daha önce başladı. Mesela, 1971, Humeyni’nin takipçileri Mekke’de Humeyni’nin mesajını dağıtırken tutuklanmışlardı. Mesajda Humeyni, İran’daki şahlık rejimini İsrail’in askeri üssü olarak tanımlıyordu.

Humeyni’nin takipçileri takip eden yıllarda, benzer mesajları hacılar arasında dağıtmaya devam etti. Bu mesajlar Suudi rejimini doğrudan hedef almadığı için, Suudileri çokta rahatsız etmedi. Fakat Şah’ın devrilmesinden sonra ki dönemde, İranlı hacıların propagandası daha siyasi boyutlar almaya başladı. Özellikle 1981 yılında İranlı hacıların hem Mekke’de hem de Medine’deki gösterileri Suudi güvenlik güçleri ile çatışmalara kadar vardı ve bir İranlı hacı öldü. 1982’de Humeyni, Hücetülislam Musavi-Hoyniha’yı hac temsilcisi olarak atadı. Hoyniha Tahran’daki Amerikan elçiliğini basıp, elçilik görevlilerini rehin alan öğrencilerin akıl hocası idi. Mekke ve Medine’de hacılara konuşma yaparken, Suudi güçleri ile İranlı hacılar arasında çatışmalar

oldu ve Mekke’de tutuklandı. Medine’deki konuşmasından sonra ise sınır dışı edildi. Humeyni ile Kral Suud birbirine yazdıkları kısa mektuplarda karşılıklı birbirini suçladı.

Suudi Arabistan 1986’da gerilen ilişkileri düzeltme gayreti ile 1926 yılında Vahhabi inançları doğrultusunda kapattıkları Bakî mezarlığını İranlı hacıların ziyaretine açtı. Humeyni’nin hac temsilcisi Kral’a bu açılım için teşekkür bile etti. Suudi Arabistan ayrıca İranlı hacıların hem Mekke hem de Medine’de yürüyüş yapmalarına izin bile verdi. Fakat, 1987’de İranlı hacıların Mekke’de düzenledikleri yürüyüş Suudi polisi ile çatışmalarla neticelendi. Çatışmada 275’i İranlı, 402 kişi öldü. İran 400 İranlı hacının öldüğünü ve binlercesinin yaralandığını iddia etti. Humeyni’nin açıklaması sertti: “bu vahşi ve Allahsız Vahhabiler, Müslümanların kalbini arkadan parçalayan hançer gibiler.” İran’ın üst düzey yetkililerinin birbirinden sert açıklamaları peşi sıra geldi. Aynı yıl Suudi Arabistan ve İran’ın düzenlediği konferanslar Suudi-İran ilişkilerini daha fazla yaraladı.³⁶

Suudi Arabistan’ın 1986’daki iyi niyet gösterisinde aslında o kadar da samimi olmadığını bugünden geriye baktığımızda görebiliyoruz. İranlı hacıların aşırıya kaçacağı tahmin edilip, İslam dünyasında İran’a yönelik artan sempatinin önüne geçilmek istemiş olabilir. Aslında Suudi Arabistan’ın İran’dan kuşkulanası için geçerli sebepleri de vardı. Ülkenin petrol zengini bölgesi aynı zamanda Suudi Şiilerinin yoğunlukla yaşadığı bölgeydi. 1970’lerde İran’daki gelişmelerle paralel olarak, Suudi Şiileri de devrimci fikirleri benimsemişler, hatta genç bir Şii din adamı, Şeyh Hasan el Saffar, Arap Yarımadasında İslami Devrim Örgütü’nü (Munasamat el Savra el İslamiyya fi el Cezire el Arabiyya) kurmuştu.

İran’da devrimin başarısı, Suudi Şiilerini de cesaretlendirmiş olmalıdır. Çünkü devriminden sonra, 1979 Kasım’ında Katif şehrinde Şiiler uzun zaman sonra ilk kez, Suudiler tarafından yasaklanmış Hz. Hüseyin’in ölümünü anma merasimi düzenlediler. Suudi güvenlik güçleri merasimleri durdurmaya çalıştığında ise çıkan çatışmalarda ölümler oldu. Şiilerin isyanı başka şehirlere yayılsa da, kısa sürede Suudi devleti tarafından şiddetle bastırıldı.³⁷ Yüzlerce Şii tutuklandı. Yüzlercesi ülke dışına kaçtı. Al Safar bir süre İran’da kaldıktan sonra, Şam’a yerleşti. İsyancılar daha başlamadan Tahran radyosunun, Humeyni’nin emriyle, özellikle Suudi Şiilerine isyan çağrısı yapması, bazı Şii

---

³⁶ Suudi Arabistan ile İran arasındaki hac krizine ilişkin daha geniş bir tartışma için, Martin Kramer, *Arab Awakening and Islamic Revival*, Transaction Publishers, 1996, içindeki Khomeini’s Messengers in Mecca isimli bölüm. Benim tartışmam da Kramer’e borçlu.

³⁷ Konu ile alakalı daha detaylı bilgi için, Toby Craig Jones, “Rebellion on the Saudi Periphery: Modernity, Marginalization and the Shi’a Uprising of 1979,” *International Journal of Middle East Studies*, v.38, no.2, 2006: 213-233.

muhafiflerin gösterilerde İslami Cumhuriyet lehine sloganları ve Humeyni'nin posterleri taşımaları Suudi rejimi için yeterince açık mesajlardı.

Suudi Arabistan'ın maruz kaldığı propagandanın benzerine maruz kalan Saddam Hüseyin Körfez'in Arap devletlerini İran konusunda uyarıyordu. Saddam Suudi Arabistan'a ilk resmi ziyareti 1980 yılı Ağustos ayında yaptı. Bir ay sonra ise, 1980 yılı Eylül ayında, Irak, İran'a saldırdı. Savaş başlar başlamaz Suudi Arabistan Irak'a desteğini açıkladı. 1981'in sonuna kadar Irak'a Suudi yardımı 10 milyar doları bulmuştu. Savaş sonuna kadar ise, Suudi Arabistan'ın Irak'a verdiği yardım miktarı 50 milyar dolardı. Suudi Arabistan, Saddam'a lojistik destekte verdi: Suudi limanları Irak'a malzeme taşımak için kullanıldı. Irak'tan Kızıl Denize petrol boru hattı döşeyerek, Irak'ın petrol satabilmesini ve savaşı finanse etmesini sağladı.³⁸ Yine Suudi Arabistan'ın önderliğinde, körfez ülkeleri 1981'in Mayıs'ında Riyad'ta bir araya gelip, Körfez İşbirliği Teşkilatını kurdular.

1990'lı yılların başında Irak'ın Kuveyti işgali, Suudi Arabistan'ın dikkatini İran'dan Irak'a kaydırıldı. İran'da, Humeyni'nin 1988' yılında ölümünün ardından, İslami devrimi ihraç etme projesinden vazgeçerek, sekiz yıllık savaşın yaralarını sarmaya ve kendini toparlanma çabası içine girmiştir. İran-Suudi ilişkilerinde yumuşama İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatami'nin 1999 yılında Suudi Arabistan'ı ziyareti ile en iyimser dönemine girer: ziyaretle alakalı açıklama yapan, Suudi Kralı Fahd iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirmek ve geliştirmek için kapıların ardına kadar açık olduğunu müjdeler.³⁹

El Kaide'nin 11 Eylül 2001 günü düzenlediği terörist saldırıları İran-Suudi Arabistan ilişkilerindeki bu baharı kısa keser. ABD, ilk önce Afganistan'ı daha sonra Irak'ı işgal eder. Bu işgallerin iki neticesi konumuz açısından önemlidir. Birincisi, Ürdün Kralı Abdullah'ın uyardığı gibi, Tahran'dan Beyrut'a yeni bir 'Şii Hilal'i Sünni Ortadoğu'yu ortadan kesiyordu: Irak'ta Sünni rejimin devrilmesi, Şiileri en önemli aktör konumuna getirmiş, Lübnan'da Hizbullah'ın önlenemez yükselişi 2006 yılında İsrail'e karşı kazandığı askeri zaferle perçinlenmişti.⁴⁰ Bu gelişmeler Suudi Arabistan ve diğer körfez ülkelerini kendi Şii halkları ile alakalı endişelerini tekrar canlandırmıştır. İkincisi, hem Doğu hem de Batı'dan ABD tarafından kafese alınan İran'ın tepkisi nükleer enerji programını başlatmak olur. Bu süre içerisinde hem İsrail'in hem de ABD'nin İran'a karşı takındığı saldırgan tavır kuşkusuz, İran'daki rejimi bu adımı atarken, uzun vadede nükleer silah yapımı

³⁸ Efraim Karsh, *The Iran-Iraq War, 1980-1988*, Osprey Publishing, 2002, s.69.

³⁹ "Khatami visit opens Saudi door," BBC News, 15 Mayıs 1999.

⁴⁰ 2000li yıllarda Şii yükselişi ile alakalı, Vali Nasr, "When the Shiites Rise," *Foreign Affairs*, v.85, no.4, (Temmuz-Agustos, 2006): 58-71, 73-74; Vali Nasr, *The Shia Revival*, W.W. Norton, 2006. Vali Nasr şiiilerin etkinliğinin Pakistan ve Afganistan'da da arttığını iddia eder.

fikrine sıcak bakmalarına sebep olması muhtemeldir. Fakat İran'ın kendini savunma kaygılı bu adımı Körfez'in diğer tarafındaki Arap devletlerini endişeye sevk etmeye yetmiş, hemen hemen bütün körfez ülkeleri kendi nükleer programlarını açıklamışlardır.

Arap devrimleri Suudi Arabistan ve İran arasındaki bu canlanan rekabet üzerine geldi. Bahreyn'de protestolar hemen hemen Suudi Arabistan'dakilerle eş zamanlı olarak Şubat ortasında başladı. Fakat, Bahreyn Suudi Arabistan'ın tersine, kısa zamanda protestoları yatıştıramadı. Olayların kontrolden çıkmasında Bahreyn'in Suudi Arabistan kadar büyük petrol kaynaklarının ve vurucu askeri-polis gücünün olmaması etken olmuştur. Protestoları bastıramayan Bahreyn olaylar başladıktan yaklaşık bir ay sonra, üyesi olduğu Körfez İşbirliği Teşkilat'ından yardım talep etti. Bu talep üzerine, büyük çoğunluğunu Suudi askerlerinin oluşturduğu askeri güç adaya girdi, ve protestoları güç kullanarak bastırdı.

Bahreyn'i Suudi Arabistan ve diğer körfez devletleri için, diğer bütün Arap devletlerinden daha hassas hale getiren yön, Bahreyn'deki isyanın bir Şii isyanına dönüşmesidir. Bahreyn, Sünni çoğunluğu ve Şii azınlığı kontrolü altında tuttuğu, dolayısıyla, varolan kaynakların dağılımının Sünniler lehinde dağıldığı bir ülkedir. Bahreynli Şiiler de, sayısal çoğunluğu da ellerinde bulundurmanın verdiği avantajla Bahreyn'deki hassas siyasi dengeyi uzun zamandır bıçak sırtı üzerinde tutmaktadırlar. Tunus ve Mısır'daki devrimler, bir anlamda Bahreynli şiiilere seslerini dünyaya duyurma fırsatı sundu.

Bahreyn'deki Şii çoğunluğun isyanının başarılı olması Suudi Arabistan-İran rekabetinde İran lehine önemli bir zafer olarak algılanacak ve Suudi Arabistan'daki Şiileri de ayaklanmaya teşvik edebilirdi. Dolayısıyla, Suudi Arabistan, Bahreyn'e protestoları bastırmakta yardım ederek, İran'a çok güçlü bir mesaj yollamış oldu.⁴¹ Bu güçlü mesajı daha sonra bir evlilikle pekiştirdi. Kral Abdullah kızını Bahreyn Kralı'nın oğlu ile evlendirdi.⁴² Suudi Arabistan'ın Bahreyn'in arkasında bu kadar güçlü durması ardından, Bahreyn'den daha çok Suudi Arabistan'la menfaat ilişkisi içinde bulunan, ABD başta, bir çok ülke de Bahreyn'de olup bitene büyük oranda gözlerini yumdu.⁴³

Suriye'nin durumu daha da karışık... Suriye'nin arkasında Suudi Arabistan'ın Bahreyn için durduğu kadar güçlü bir duruş sergileyecek aslında

---

⁴¹ Anadolu Ajansına verdiğim mülakatta bu noktalara değinmiştim. "Bahreyn yıkılırsa çok büyük deprem olur," Anadolu Ajansı, 16 Mart 2011.

⁴² Feyza Gümüşlüoğlu, "Bahreyn Prensine Suudi Prenses," Timeturk, 19 Haziran 2011. Habere bağlantıyı Timeturk sayfasında bulamadım. http://www.rotahaber.com/bahreyn-prensine-suudi-prenses_177699.html (Son erişim: 20 Ağustos 2011)

⁴³ Bu göz yumanlara Türkiye de dahil. Bahreyn'le alakalı yapılan açıklamalar ilk zamanlarda oldukça dikkatli oldu. Suudi ordusunun Bahreyn'e girmesi ve güç kullanarak protestoları bastırması karşısında, takip edebildiğim kadarıyla, Türkiye herhangi bir açıklama yapmadı.

bir ülke yok. Ama Suriye'deki Esad rejiminin gitmesini de isteyen devlet yok gibi gözüküyor. İran, Esad rejiminin doğal müttefiki. Nusayri bir rejimi, Esad'ın gitmesi ile yerine kurulması muhtemel Sünni bir rejime tercih edecektir. İsrail, Suriye ile arasındaki süregiden soğuk savaşa ve Suriye'nin toprağını işgal ediyor olmasına rağmen, son kırk yıl Suriye'den yana herhangi bir tehdit almamıştır. Esad'ın gitmesi ile yerine kurulacak Sünni bir rejim İsrail içinde daha arzu edilmez bir netice olur. Suudi Arabistan başından itibaren Arap dünyasını saran bütün protesto ve isyanlara, sıranın kendisine gelmesinden korkarak, karşı çıktı.

Türkiye, özellikle AKP döneminde, Suriye ile ilişkilerde katedilen mesafe ve geliştirilen yoğun ekonomik ve kültürel bağlar, Türkiye'nin Suriye'deki isyana tutumunu başından itibaren etkiledi. Hüsnü Mübarek'in protestoların başlamasının ardından bir hafta içinde görevinden çekilmesini ve halkın taleplerini yerine getirmesini isteyen Türkiye, Suriye'ye gelince sabırlı bir bekleyiş içine girdi ve bu satırların yazıldığı ana kadar, yani geçen 5 aydan fazla bir süre içinde, Esad'a çekil demedi. Ağustos 2011 ortasında Başbakan Erdoğan'ın sert bir mesajını iletmek üzere Şam'ı ziyaret eden Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun ziyareti, Türkiye'nin aylardır Esad'tan taleplerini tekrarlamaktan öteye geçmedi.

Çevre devletlerin Suriye'ye karşı göstermiş olduğu bu sabır ve bekle-gör politikası, ki benzer sabrı Libya'ya gösteren olmamıştı, Beşar Esad'ı ve rejimini isyan karşısında daha da sertleştirdi. Durum bu doğrultuda gidecek gibi gözükürken, kısa zaman önce gelen bir değişiklik Suriye'deki isyanın geleceğini etkileyebilir. Davutoğlu'nun Şam ziyareti için hazırlık yaptığı günlerde, Suudi Arabistan kralı Esad'ı hedef alan çok sert bir açıklama yayınladı. Abdullah, Esad'ın "çok geç olmadan, ölüm makinesini ve akan kanı durdurmasını" istedi. Suriye'deki durumu kabul edilemez bulan Suudi Arabistan Suriye büyükelçisini geri çekti.⁴⁴ Suudi Arabistan'ı takiben Kuveyt ve Bahreyn'de elçilerini Suriye'den çektiler.⁴⁵ Diğer bir körfez ülkesi Katar, Suriye'deki elçiliğini Temmuz ayı ortasında kapatmış ve elçisini geri çekmişti.⁴⁶ Takip eden günlerde, dört Arap ülkesi, Ürdün, Kuveyt, Katar ve Suudi Arabistan, Suriye'ye artan şiddeti görüşmek üzere Birleşmiş Milletler

---

⁴⁴ "Saudi Arabia recalls ambassador to Syria," Reuters, 8 Ağustos 2011.

<http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-14439303> (Son erişim: 20 Ağustos 2011)

⁴⁵ "Kuwait, Bahrain pull ambassadors from Syria," Associated Press, 8 Ağustos 2011.

<http://www.foxnews.com/world/2011/08/08/kuwait-bahrain-pull-ambassadors-from-syria-2070388411/> (Son Erişim: 20 Ağustos 2011)

⁴⁶ "Qatar embassy suspends mission in Syria," Gulf News, 17 July 2011,

<http://gulfnews.com/news/region/syria/qatar-embassy-suspends-mission-in-syria-1.839272> (Son erişim: 20 Ağustos 2011)

İnsan Hakları Konseyi'nde olağanüstü toplantı düzenlenmesine yönelik Avrupa Birliği'nin girişimi desteklediklerini açıkladılar.⁴⁷

Arap ülkelerinin Esad rejimi aleyhine ABD'ye de baskı yapmaları, Suriye'de isyanlarla boğuşan Esad'ı daha da zor duruma düşüreceği açıktır. Nitekim ABD Başkanı Barack Obama'da ilk kez 18 Ağustos 2011 tarihinde Beşar Esad'ın çekilmesi çağrısını yaptı. Obama ayrıca Esad rejiminin yalnızlığını derinleştirecek şekilde yaptırımlar uygulanacağını açıkladı. Yaptırımlar Suriye hükümetinin ABD'deki bütün varlıklarını dondururken, Amerikalılar Suriye hükümeti ile her türlü ilişkiye girmeyi yasakladı. Obama'nın açıklamasının ardından, İngiltere Başbakanı David Cameron, Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy ve Almanya başbakanı Angela Merkel'de Esad'ın çekilmesini yoksa rejiminin tamamen reddedilmesi gerçeği ile karşı karşıya kalacağını açıkladılar.⁴⁸

Bütün bunların Suriye'deki gelişmeleri ne kadar etkileyeceğini zaman gösterecek. Fakat şimdiden Suriye'nin, Suudi-İran karşıtlığı ve rekabetinin yeni bir arenası haline geldiğini tespit edebiliriz.

Sonuç

Tunus'la başlayıp, Mısır'a sıçrayan, oradan da Yemen, Bahreyn, Suriye ve Libya'yı sarsan Arap isyanlarını patlatan en temel sebep, Arap dünyasını saran çarpık ve eşitsiz siyasi ve ekonomik sistem olarak belirlemek mümkündür. Bu sebebe değişik boyutlarla da olsa protestoların düzenlendiği hemen her Arap devletinde rastlıyoruz. Öte yandan, Suudi Arabistan'da protestoların güdük kalmasının veya Katar'da hiç çıkmamasının sebebini bu ülkelerin, varolan çarpık yapılarına karşın, petrol gelirleri ile nisbi bir hayat standardını vatandaşlarına sunmaları olarak görüyoruz. Aynı gelirler, Suudi Arabistan'ın protestoları acil ve etkin bir çözüm bulmasına da yardımcı olmuştur. Büyük isyanlarla sarsılan Arap ülkeleri ile, protestoları ucuz atlatan ülkeler arasındaki temel fark, dolayısıyla, halkların yaşam standartları arasındaki farklıdır. Bu farkları Suudi Arabistan ve Mısır örneklerinde görmek mümkündür.

---

⁴⁷ "Arab countries back emergency UN session on Syria," Reuters, 18 Ağustos 2011. <http://www.jpost.com/MiddleEast/Article.aspx?id=234265> (Son erişim: 20 Ağustos 2011).

⁴⁸ "Obama calls on Assad to step down, imposes new sanctions," Fox News, 18 Ağustos 2011. <http://www.foxnews.com/politics/2011/08/18/sources-us-call-for-assad-departure-imminent/> (son erişim: 20 ağustos 2011).

Tablo: Yaşam Standardı Farkları

	Suudi Arabistan	Mısır
Yaşam Beklentisi	72.2	70.7
Okuma-Yazma Oranı	82.9	71.4
Kişi Başına Düşen Gelir	15,711	4,337
Kişi Başına Sağlık Harcaması	601	258
Doktor Sayısı	137	54
Doğum Anında Anne Ölüm Oranı	18	130
İşsizlik Oranı	5,2	11
Kişi Başına Elektrik Tüketimi	6,902	1,465

Kaynak: Arap Development Report (2009)

Açıklamalar:

- (1) İstatistik yıl cinsindedir ve 2005 yılına aittir.
- (2) İstatistik 15 yaş üzeri okuma yazma oranını gösterir ve 1995-2005 ortalamasıdır.
- (3) İstatistik satın alma gücü paritesi baz olarak Amerikan doları cinsindedir ve 2005 yılına aittir.
- (4) İstatistik satın alma gücü paritesi baz olarak Amerikan doları cinsindedir ve 2004 yılına aittir.
- (5) İstatistik 100,000 kişi başına düşen rakamdır ve 2000-2004 ortalamasıdır.
- (6) İstatistik 100,000 doğum başına düşen rakamdır ve 2005 yılına aittir.
- (7) İstatistik 1996-2004 ortalamasıdır.
- (8) İstatistik kilowatt cinsindedir ve 2004 yılına aittir.

Libya örneği üzerinden yaptığımız kısa bir sapma, bize petrol gelirlerinin rejimin geleceğini garanti etmediğini göstermektedir. Söz konusu petrol gelirlerine sahip ülke de nispeten kurumsallaşmış ve işleyen bir devlet

aygıtının varlığı protesto ve isyanlarla daha etkin bir şekilde başatması için önemli bir şarttır. Devlet aygıtının etkin çalışmadığı bir rejimde protestoların uygun şartlarda silahlı isyana dönüşmesi de kolaydır.

Libya örneği aynı zamanda uluslararası güç dengesinde söz konusu ülkenin konumunun ve ilişkilerinin protesto ve isyanların neticesine önemli etkisi olduğunu göstermektedir. Libya örneğinde çok bariz olan bu faktörü, Bahreyn ve Suriye örneğinde de gözlemlemek mümkündür. Güçlü bir uluslararası desteğe sahip bir rejim veya uluslararası toplumun kaygısız davrandığı bir rejimin protesto ve isyanları daha etkin bir şekilde bastırabildiğini Bahreyn ve Suriye örnekleri göstermektedir.

Bu makalede, konuyu gereğinden fazla yere dağıtmamak için, ele alamadığımız noktalar da gelecek akademik çalışmalarla aydınlatılabilir. Bunlardan birisi, El Cezire gibi uluslararası medya kuruluşlarının rolü ve facebook, twitter gibi sosyal medya araçlarının protestoları kolaylaştırıcı etkisidir. İkinci bir konu, Arap devrimlerinin/isyanlarının/protestolarının bölgenin farklı farklı ülkelerinde nasıl algılandığıdır. Mesela, Türk, İran ve Arap kamuoylarının isyan ve protestolara yaklaşımı ilginç bir karşılaştırma olacaktır. Üçüncü bir karşılaştırma ise, ABD, AB, Rusya, Çin, Türkiye ve İran gibi ülkelerin Arap devrimlerine karşı duruşlarında yapılabilir. Bu tür bir karşılaştırma söz konusu ülkelerin bölge ile gelecek ilişkilerini nasıl kuracaklarına ilişkin önemli ipuçları verecektir. Son olarak, Türkiye'nin farklı farklı ülkelere karşı takındığı farklı tutumlar AKPlî dış politika yapıcılarının zihniyet dünyası arka planında incelenebilir.